

SZÚCS Dóra

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
szucsndora@gmail.com
ORCID: 0009-0003-4751-0630

LADIK KATALIN KÖLTÉSZETÉNEK BIOPOÉTIKAI MEGKÖZELÍTÉSE

Biopoetička interpretacija poezije Katalin Ladik

A Biopoetic Approach of Katalin Ladik's Poetry

A tanulmány a Ladik Katalin 2022-ben megjelent *Idővitorla – Válogatott versek (1962–2022)* című kötetében reprezenált lírai opus biopoétikai elemeinek feltárását tűzte ki céljául, ezzel egy új olvasat lehetőségét adva meg az alapvetően (neo)avantgárd-centrikus, folklorisztikus elemeket fókuszba helyező recepció kiegészítéseképp. A biopoétikai (és más, a humánium hegemoniáját megkérdőjelező poszthumanista) megközelítések az élet – bios – irodalmi megjelenítési lehetőségeit kutatva a kultúra és natúra, a humán és nonhumán, a nyelv és test kapcsolatán keresztül mindeddig rejtve maradt jelentésrétegek felfedését kísérlik meg. Ladik Katalin vizsgált kötetében élesen kirajzolhatók költészetének jellemző vonásai, visszatérő motívumai, így a kutatás szempontjából fokozottan releváns természeti létezők versbeli reprezentációjának sokfélesége is. A dolgozatban a környezet, a flóra és a fauna poétikai megjelenésmódjai és az emberivel alkotott viszonyrendszerei mellett helyet kap a légzés (és hangképzés) versbeágyazódásának vizsgálata, valamint az univerzális létzésés kérdései is az *Idővitorla* kontextusában.¹

Kulcsszavak: Ladik Katalin, *Idővitorla*, biopoétika, posztantropocentrikus olvasat, poszthumanizmus

¹ A tanulmány a 2023-ban a Márton Áron tehetséggondozó ösztöndíj keretein belül jött létre, mentor dr. Toldi Éva.

Bevezetés

Ladik Katalin *Idővitorla – Válogatott versek (1962–2022)* című kötete 2022-ben a költőnő 80. születésnapja alkalmából az újvidéki Forum Könyvkiadó Intézet gondozásában jelent meg. A kötet maga a lírikus, Ladik Katalin és Bíró Tímea válogatásában mutatja be az 1962 és 2022 között íródott lírai opus egy szeletét. Utószavában, mely a „*Tehát aktuális vagyok*” címet viseli, Hózsza Éva megjegyzi, az *Idővitorla* identitáskeresést tematizáló költeményei hatványozottan időszerűek a járványhelyzet és a háború árnyékában, továbbá kiemeli, hogy a már évek óta Magyarországon élő művésznő „*itthoni*” (vagyis vajdasági) kötetéről beszélhetünk, melynek versei a „Ladik-jelenség maradandó, értékes, sokszínű építőkövei” (Hózsza 2022, 373–376).

Ladik Katalin lírájának recepciója mindeddig alapvetően annak neoavantgárd jegyei mentén pozicionálódott, Bori Imre megállapítása szerint már korai lírájában kiemelten fontos szerepet kapnak a szürrealista megoldások, kimutathatók a népköltészeti hatások – jelentősek meselogikát érvényesítő művei, „meseszövegei” –, a magyar és délszláv folklór elemeiből előszeretettel építkezik, hangja gyakran provokatív, verseit szabad asszociációs játékok jellemzik, sokszor él váratlan fogalomkapcsolatokkal, képvilága nem teljesen dekódolható az olvasó számára (Bori 1998, 214–218). Ladik Katalin képgazdagsága idővel fokozatosan letisztul, azonban el nem tűnik, eközben lírai fókusza inkább az intertextualitás felé (pl. Déry, Csáth, Radnóti, Babits) mozdul el (Hózsza 2022, 375). Dolgozatomban ezen értelmezési kereteket kiterjesztendő a biopoétika (és más, a humán hegemoniáját megkérdőjelező poszthumanista) megközelítések felé, az *Idővitorla* című kötet kontextusában az élet – bios – irodalmi megjelenítési lehetőségeit kutatva a kultúra és natúra, a humán és nonhumán, a nyelv és test kapcsolatán keresztül a mindeddig rejtve maradt jelentésrétegek felfedését kíséreljük meg.

Elméleti keretek

Egyes kortárs filozófiai diskurzusok iránya erősen az emberszabású gondolkodás meghaladása, a nonhumán létezők újrapozicionálása felé tendál, Rosi Braidotti hangsúlyozza az emberi szubjektivitás újraértelmezésének szükségességét, melynek megvalósítása szerinte a poszthumanista és posztantropocentrikus nézőpont érvényesítésével vihető végbe, amennyiben a humán hegemonikus pozíciójából való kimozdítása révén létrejövő „nem-emberközpontú megközelítésmód dekonstruál minden fajok közti felsőbbrendűséget, beleértve azokat a kulturális képzeteket is, amelyek az emberi természet egyedülállóságáról, kivá-

lasztottságáról vagy kiválóságáról szólnak” (Braidotti 2018, 435). Ez a folyamat pedig a mindedig alacsonyabb rendűnek tekintett ún. naturalizált mások helyzetének átértékelését, újragondolását indukálhatja.²

A biopoétika – mint az élet, a létezők és az irodalom kapcsolatát vizsgáló gyűjtőpontjába helyező irodalomkritikai/irodalomtudományi ág – „az életet olyan metamorfózisnak tekinti, amelyben minden organizmus szerepet kap az identitást formáló folyamatokban” (Pataky 2019). Az állati és növényi organizmusok felé kitüntetett figyelemmel fordul, azt vallja, „az ember a nagyobb szintű rendszernek, a természetnek nem a szélén áll, hanem benne, mélyen összefonódva vele, az anyagi-szellemi-érzelmi cserefolyamatokban a humán és a nonhumán világ is részt vesz” (Pataky 2019). Emellett a testi működés és a poétika, kiváltképp a lélegzet/légzés és a poétika, a versszerveződés, hangoztatás közötti összefüggések felé is érdeklődéssel fordul (Balajthy–Mezei–Simon 2022, 9–14).

A humán szubjektum a nonhumán megismerés irányába tett kísérletei sikerességének határaitól, korlátainak kérdéseiről itt csak röviden szólunk: mint-hogy „emberi minőségünkől nem távolodhatunk el”, a nonhumánra mindig csupán emberi perspektívából tekinthetünk, s nem tudunk igazán hangot adni neki, ugyanis „az érzékelés emberi testbe foglalt volta nem teszi lehetővé ezt a fajta radikalitást” (Bakó 2023).

Ladik Katalin egy korábbi, a *Fűketrec* című kötetében (2003), melyet már alcíme is bestiáriumnaként határoz meg, az állat- és növényvilág igen hangsúlyos szerepet kap, a költő pedig a következőképp vall kötetének versvilágáról:

Válogatott és új „állatversek” ezek, mondhatnám, majdnem „emberiek”, ha ez a jelző nem volna túlságosan nyomasztó. Mégis, egy derűsebb „emberi” lét lehetőségét is felmutatom olykor ezekben a versekben. Milyennek érzik az „embert” magukban azok a lények, akiket mi „állatoknak” nevezünk, és hogyan éljük meg mi őket, amikor a testünkben lakoznak? Megadatik-e vajon számunkra újra a lehetőség: harmóniában létezni azzal a lényel, aki az állatban minket szenved? (Ladik 2003).

² Amint megkérdőjeleződik az anthropos középponti jelentősége, akkor az Ember, és a vele szembeállított mások közötti határvonalak is leomlanak egy olyan dominóeffektus keretén belül, amely új, váratlan perspektívákat is megnyithat. Miképpen a humanizmus válsága bevezeti a poszthumánt, azáltal pedig lehetővé teszi a szexualizált és rasszosított emberi mások önfelszabadítását az úr-szolga dialektika alól, úgy az anthropos válsága szintén lehetővé teheti a naturalizált mások felszabadulását. Az állatok, rovarok, növények és a környezet, sőt a bolygónk és a kozmosz egésze kerülnek itt számításba. Saját geológiai korszakunk elnevezése az „antropocén”, egyaránt hangsúlyozza az anthropos által megszerzett, technológiai közvetített hatalom erejét, valamint ennek potenciálisan destruktív következményeit. Az „ember” többé nem minden dolgok mércéje (Braidotti 2018, 435).

Később egy interjúban a világok közötti átjárás irodalmi lehetőségei apropóján így nyilatkozik: „amikor az állatvilág szemszögéből írok, a *Fűketrec* című kötetemben mintha az állatok, élőlények szemszögéből írnám a verseket” (Jánossy et al. 2017).

Az állati és emberi lét egybeérthetőségének lehetőségei, antropomorfizáló és dezantropomorfizáló gesztusok útján történő humán-nonhumán határátlépések frekvenciánként érhetőek tetten a kötet verseiben, de hasonló gesztusok szinte az egész életműben felfedezhetők, melyre helyenként a recepció is utal – példának okáért G. Komoróczy Emőke egy kritikában a költőnőt a következőképp aposztrofálja: Ladik Katalin „maga is a Természet része (tehát biológikuma éppúgy fontos számára, mint a kozmikus áhítat, amellyel az Élet szellemi, pszichofizikai csodáit átéli)”, emellett költői képeinek rejtett logikája mögött egyfajta panteista természetélményt vél felfedezni szervezőerőként (G. Komoróczy 2004, 10). Az *Idővitorla* kapcsán Payer Imre felveti a biopoétikai megközelítés lehetőségét, az állatvilág versbeli kiemelt szerepét is hangsúlyozza:

a biopoétika szempontjából említem meg, hogy a versekben a testképzet nem térszerű, hanem érzetek nyelvi-poétikai kifejezéseiből áll össze kompozícióvá. Méghozzá oly módon, hogy az érzeteknek a szóhoz jutása a nyelviségben mitikus archetipusokhoz és az állatok univerzumához is kapcsolódik (Payer 2023),

azonban bővebben nem foglalkozik ezeknek az értelmezési lehetőségeknek a kibontásával.

A biopoétikai elemek leírása

A növényi és állati létezők versbeli szerepeltetése és humán szubjektumokkal alkotott viszonyának milyensége a kötetben igen változatos módokon nyilvánul meg, az *Elindultak a kis piros buldózerek* című kötetkezdő ciklusra jellemző erősen szürrealista poétikai megoldások uralta versvilágban a natúra és kultúra elsősorban a szabad asszociációs játék révén kerül egymás mellé, a humán szférában az animális létezők a nyelvi, gondolati játékok révén bukkannak fel – például a *Velencei galambok* című versben:

*a patikus megfogta a velencei galambot
hurrá fogjuk meg a tökét
a néni megfogta a galambot
erre bekapcsoltuk az áramot
a néni elszállt*
(Ladik 2022, 10)

Itt a repülés képessége értődik át a vers egyik humán alanyára, a két entitás – galamb és ember – viszonyában azonban nem fedezhető fel a megértő szintézisre törekvő gesztus. Hasonlóképp *A lúd és a ló viadala* című poémában, melyben a népmesei világból ismert táltos, parázssal táplálkozó mágikus ló jelenik meg, a költemény már-már abszurd versalkotó gesztussal operál, nem ad lehetőséget egy, az antropocentrikus világszemléletet átlépő olvasat megadására, a lírai én külső megfigyelőként van jelen, a háziasított állati létezők perspektívája nem érvényesülhet:

*parazsat adtak neked abrakul
hasadban fekete táska
templomot fújtál zöld szitába
s a felgyülemlett parazsat gyomrodból
fehér ludam az istállóban
ludam hátán sárga ló patája
fehér szárnya fölött gyűrött ló
az éj pedig ó a sárga éj
ne halj meg fekete ludam
gyönyörű hagymám gyilkos lovam*
(Ladik 2022, 20).

Valamennyivel közelebbi proximitásba kerül humán és nonhumán *A gyönyör és halál szédült kerekei között* című ciklus *Imádkozó sáska* című prózaversében, mely a házasság előtt álló nő és a címben szereplő rovar egybeérthetőségének határaival kísérletezik.

Amikor eljött az ideje, elment a szomszédos házba nősülni. Elkészítette a lány a fekhelyet, ő pedig elmerült a lány nézésében. Előbb bokáig, majd derékig merült el. Minél tovább gyönyörködött, annál mélyebbre fúródott. Reggel hiába keresték, csak a csónakját találták meg. Felkelt a lány, kiment vizelni, hát csupa fehér csontot eresztett ki magából (Ladik 2022, 98).

A meseszerű költeményben az emberi szexuális-romantikus viszony kerül párhuzamba a nőstény és hím imádkozó sáska nászával, Ladik Katalin humán szereplőin keresztül a köztudatban is elterjedt kannibalisztikus mozzanatban (az aktus után a nőstény imádkozó sáskák elfogyasztják a hím egyedét) ezen izeltlábúak párzasi szokásait mimetizálja. Míg az emberi világban elsősorban szociális konvenciók irányítják a párválasztást, határozzák meg annak idejét és körülményeit, addig a természeti szférában azt az évszakhoz kötött, belső biológiai készletet irányítja – erre a tényre az „Amikor eljött az ideje” verskezdő

tagmondát ambiguitása játszik rá. A metaforikus „elmerülés” a lány szemeiben a szexuális aktusnak feleltethető meg – ezt az olvasatot a későbbi, már sokkal szuggesztívebb fűródott ige nyomatékosítja, majd a bekebelezés ténye révén az erotikus jelentés az elfogyasztás mozzanatával mosódik össze.

A *Hal* című vers étellé vált állat perspektívájába helyezkedő lírai beszélője együttérző magatartást mutat, miközben végig távolságtartó, külső megfigyelője a történéseknek.

*Kimossák szeméből a holdat.
A fehér kéz fájdalmát sózza,
elszórja pikkelyes emlékeit.
Otthona lesz az olaj,
és együtt serceg a rozmaringgal.
Krumpli, petrezselyem a tüdőben.
Csak a tenger lélegzi még
a megvakult égboltot.
(Ladik 2022, 101)*

A poéma ágensei jelöletlenek, a hal felpucolását, fűszerezését, megsütését végző alanyok kiléte rejtve marad – így az egy, konkrét állati létező lesz hangsúlyos az azt „kizsákmányoló” humán többség helyett. Ladik Katalin a már élettelen haltesthez is az (elsősorban emberi) élet fogalmait (emlékezés, fájdalomérzet, otthon – hovatartozás) társítja – a humán világ apparátusával próbál hozzáférni a hal (nonhumán) belső világához. A versben kitüntetetté válik a légzés, a légzőszervek szerepe – melyek az élet fogalmával szövődnek össze, azonban a költemény „Krumpli, petrezselyem a tüdőben” sora nem vonatkoztatható a halra, ugyanis az köztudottan kopoltyúval lélegzik, az étel illatát helyette a humán szereplő érzékelheti. A tenger légzése a respiráció és a hullámmozgás között azok periodikus volta okán vonható párhuzamként oldható fel, de totum pro parte a tengeri élőlények összességének oxigéncseréjére is vonatkoztatható – melyben a poéma címében kijelölt hal már nem vehet részt. A vers kezdő sorában a szem által megidézett vizualitásra válaszol a verset berekesztő sor a látást negáló „megvakult” jelzővel, e „megvakult égbolt” pedig a tenger vízfelszínén tükröződő éjszakai sötét ég lehet (a vers első sorához visszakanyarodva, amely a hold jelenlétével határolja be a poéma idejét).

A *Csendélet halakkal* című vers nagyon hasonló képekkel dolgozik, a humánnum itt szintén megfigyelői szerepben van jelen, a haldokló állatok szenvedéséről tudósít, az állatok pusztulását okozó ágensek rejtve maradnak, és megjelenik a funkcióját többé ellátni képtelen haltüdő is.

*Sziklás parton napoznak
Sebzett szájjal, kocsonyás szemekkel.
Haláltusájukban ütni kezdik egymást.
Széttépett tüdejük gőzölgő tavirózsa
A parton felejtett vödörben.
(Ladik 2022, 130)*

A hal arcának (száj, szemek) kiemelése mintha az emberihez való közelítésének kísérlete lenne. A napozás először szándékoltnak tűnhet, csupán a későbbi sorok kontextusa világít rá annak akaratlagosságára, a vödörben rekedt állatok kiszolgáltatott helyzetére – melynek az okozójaként, bár ezt a vers expliciten nem teszi, az embert nevezhetjük meg.

A humánnum önmeghatározása bizonytalanodik el az *Egy* című vers soraiban.

*Ez a repedt fal álomkórtól terhes.
Ki ez a darázs fölöttem?
Ki ez a nő, aki meszel bennem?
Ha mindez, ami körülvesz – fal,
ha én darázs vagyok
és bennem ez a rovar – ember,
akkor hol végződöm én s hol kezdődik az ember?
(Ladik 2022, 278)*

Az épített környezet (fal), az azt visszafoglaló állatvilág (darázs) és az ember hármas relációja rajzolódik ki a költeményben, azonban mindhárom entitás helyzete bizonytalan, viszonyrendszerük képlékeny, a lírai én identitásának játékaival együtt változhat. Ladik Katalin egy interjúban verse hibrid lényéről a következőt nyilatkozta: „az emberállat-gondolattal játszom el. Egységes lénynek tekintem, se nem ember, se nem állat” (Varga 2022). Az *Egy*ben felbukkozó emberállat esetében az antropomorfizációs és zoomorfizációs erők sajátos szintézisét kell feltételeznünk, ahol a szubjektum a két folyamat keresztútjében állandó plaszticitásban lebeg.

Az *Idővitorlában* nem szereplő *UFO Party* című Ladik Katalin-mű kapcsán említi a recepció a légzés-hangképzés versbe ágyazódási lehetőségét: „a lélegzet, mint biológiai, testi tényező, a hangképzés alapja, megtalálja textuális formáját, megtalálja a formai megnyilvánulás lehetőségét, így képes az élő hang irányába tolni a betűt” (Pintér 2018, 75). Egészen másképpen fonódik össze a tudó, a respirációs folyamatok és az élet fogalma az *Idővitorlában* képviselt Ladik Katalin-féle versvilágban, ahogy azt már a *Hal* és a *Csendélet halakkal* című poémák esetében is láthattuk. Ezekhez hasonlóan a *Hattyúdal* című vers is az állati létező pusztulását ragadja meg.

*Ez az a hely, ahol a tüdő
Habosra veri a tó hullámain.
A hideg fűszőnyegen
A hattyúk hanyatt, égre meredve,
Összetört lábakkal pihegnek.
Majd egy végső nekifutásból
Felroppennek, s a ritkuló levegő
Kiszakítja tüdejükből a zöld fátyolt.
Már örökre fenn keringenek a húsdarabok között,
A fagyott vércseppektől szikrázó égbolton
Már egy túlvilági eksztázis feszíti szárnyaikat!
Nem is hallják,
mikor alattuk sikoltva
Felszakad a víztükör.
(Ladik 2022, 132)*

A mindössze tizennégy soros költeményben kétszer is szerepel a tüdő szó, és az utolsó verssorokban felhangzó sikoltás biológiai alapvetésként szintén a légzőszervrendszer meglétét feltételezné, itt azonban a víztükörré vonatkozik. Ha a levegő útját és formáló erejét megfigyeljük, végigkövetjük a költemény világán (és szerkezetén) belül, észrevehetjük, organikus szervezőerőként vezet a sorokon keresztül: a légzés keltette hullámok a tó vizét habosra keverik, ezután a következő kép a hattyúk pihegése (szapora, apró lélegzetvételek sora), majd levegőbe emelkedése, s a madarak az egyre magasabbra repülés okozta levegő-ritkulás okán a szintén légies zöld fátyoltól kénytelenek megszabadulni – ez a zöld a földi élethez tartozás utolsó szála, de akár a lélek metaforájaként is értelmezhető –, mindezt a már szintén a levegő közegében történő keringő mozgás követi, majd az auditív dimenzió („Nem is hallják”) kerül előtérbe – a hang közvetítő mediuma szintén a lég –, végül a zárlatban a már említett sikoly lesz hallható, mely visszavezet a tó, s ezáltal a föld szintjére. Hasonlóképp, a *Hattyú* című vers is ugyanezen madárfaj egy képviselőjének halálát jeleníti meg, s az élet a testből utoljára kiszakadó sóhajjal távozik:

*Féknym az időben.
Nádasba zuhan az ég.
A testből még egy sóhajt kiszorít,
a harmat befészkei magát a szárnyak alá.
Kinyílt a téridő: fájdalomkút.
A madár az utolsó fényfullánkot magához veszi,
nyitott, csodálkozó szemekkel áldoz,*

*visszazsugorodik önnön megszületésébe.
Vonzerő, beszűkülő.
Miért pont én? Fénylövés.
(Ladik 2022, 157)*

Az univerzum egy ősbibb állapotát, az Élő keletkezését, az eredő hangot, rezgést tematizálja a *Holló* című költemény egy részlete – „Miként a teremtés első hangja, a rezgő hang volt, / és minden létezőnek saját hangja, mantrája van, / úgy a sötétből való az, ki belőlem szól” (Ladik 2022, 102) – és a *Fűhárfa* című vers: „Ugyanaz az örök mormolás árad megszakíthatatlanul, / egyetlen végtelen szó, remegő buborék, / membrán univerzum” (Ladik 2022, 186), valamint a formátlanságból kiváló, egyazon anyagból differálódó létezők keletkezéséről vall a *Tél, örökkévaló* című poéma:

*A tél a születés árnyéka.
Megvilágosodik,
miként az örök nyugalomban levő lélek.
Formát kap az árnyék, amely elmosódott volt.
Lesz belőle óceán,
Ősleves, kopolyú, szárny,
vágy, boldogság és bűnhődés.
Fölébe hajolnak a mulandóság sárga virágai.
(Ladik 2022, 328)*

Az utóbbi költemény az élő természeti entitások mellé helyezi az élettelen natúra (óceán) genezisést, az élet eredetének magyarázataként az Ősleves-elméletet nevezi meg, a szerves anyag létrejötté, ősóceánba való belemosódása után pedig a különböző közegek meghódítását lehetővé tevő divergens fejlődést – a kopolyú és szárny példáján keresztül – jeleníti meg. Emellett a *Tél, örökkévaló* című versben megjelenő ciklikusság, az évszakok determináló ereje, a születés-halál-újjaszületés, az organikus matéria körforgása párhuzamba állítható a *Béka* című költeménnyel is: „Ez a tél egy végzetes tévedés volt. / A buborék-lét túl lassan szakadt fel. / Átvészeli a tavaszt a jótékony feledésért / megrepedt tükörben, / az emléktelenek magzatvizében. / Mire kifakad a nyár, óriás tüdő, / a tudás hordozója lesz ő is. / Nem ezért a halálért jött / megszületni halála után” (Ladik 2022, 107), s a láncot továbbfűzi az *Ebihal* című vers, melyben a kételtű elhagyja lárvaállapotát:

*Megint virágzom.
A húst, amibe öltözöm,
most varrja a holdpikkelyes kút.*

*Megint ugyanaz a fájó, gerinces lét,
vízbefúlt fény, örömtelen kabátban:
Indra gyöngyhálójában kuruttyoló létörvény.
(Ladik 2022, 217)*

A *Fűhárfa* című és a *Béka* című költeményben egyaránt megjelenő motívum a buborék, mely a vanitas-irodalom jellegzetes elmúlásszimbóluma helyett itt az élet és a születés, az átalakulás képzetével kapcsolható össze – a biológia területéről párhuzamba vonható a *Béka* című költemény ötödik sora által megidézett magzatburokkal, de akár a hasonló morfológiájú ikrákkal, petékkel is. A „membrán-univerzum” az élet alapegységeként számontartott sejtmembránnal elhatárolt (de ugyanakkor ezen keresztül környezetével kapcsolatot is tartó) sejt felnagyított képeként is olvasható. A *Békában* a buborék felülete közegeket, világokat egymástól elrekesztő, majd az elszigetelődést megszakító „felszakadó” hártya szerepében jelenik meg, tágabb értelemben az állati-emberi világrajövetel univerzalitását, a születést magát vagy az egyik létállapotból egy másikba kerülést – a vízi létre alkalmas kopoltyút a szárazföldi lét által megkövetelt békátüdő váltja fel – idézi.

Összegzés

A hatvan évet felölelő lírai életműből válogató kötet nagy kiterjedése ellenére sem lehet maradéktalanul reprezentatív a teljes költői termés tekintetében, vizsgálatával azonban mégis a költőnő poétikai munkásságának globális tendenciáira világíthattunk rá. Bár el kellett tekintenünk minden egyes biopoétikai megközelítést megengedő vers tárgyalásától, elemzésétől, ettől függetlenül tanulmányunkban a költemények korszerű elméleti keretek alkalmazásával történő megközelítése során eddig rejtett rétegeket kíséreltünk meg felfedni a Ladik Katalin-féle lírai opusban, emellett dolgozatunk céljaként tűztük ki a humán és nonhumán versekbeli viszonyrendszere sokszínűségének feltérképezését, kapcsolathálózatának vázlatos megrajzolását.

Irodalom

- Bakó Sára. 2023. Szétszóródás a természet idegenségében: Bemutatták a „fényem nő: magam termelem” – Biopoétika a 20–21. századi magyar lírában, valamint A lírai hang túloldalai – József Attila-olvasatok című köteteket. *Prae*, <https://www.prae.hu/article/13354-szetszorodas-a-termeszet-idegenssegeben/> (2023. jún. 13.)
- Balajthy Ágnes – Mezei Gábor – Simon Attila. 2022. Előszó. In „fényem nő: magam termelem” – *Biopoétika a 20–21. századi magyar lírában*. 9–14. Budapest: Prae Kiadó.
- Bori Imre. 1998. *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Újvidék: Forum Könyvkiadó Kft.
- Braidotti, Rosi. 2018. „A poszthumán tudományok felé”. Ford. Lovász Ádám. *Helikon* 64 (4): 435–451.

- G. Komoróczy Emőke. 2004. „Egy didergő madárijesztő virraszt az égen – Ladik Katalin költészetéről”. *Kiűzetés – Jegyesség*. Hága: Mikes International.
- Hózsza Éva. 2022. „Tehát aktuális vagyok”. *Idővitorla – Válogatott versek (1962–2022)*. 373–376. Újvidék: Forum Könyvkiadó Intézet.
- Jánossy Lajos – Nagy Gabriella – Fehér Renátó – Ladik Katalin. 2017. Az egész alkímia... II. *Litera*, <https://litera.hu/magazin/interju/nagyvizit-ladik-katalinnal-ii.html> (2023. jún. 13.)
- Ladik Katalin. 2003. „Ladik Katalin a Fűketrec (Bestiárium) című verskéziratáról”. *Fűketrec – Bestiárium*. Hága: Mikes International, <https://mek.oszk.hu/01300/01328/01328.htm> (2023. jún. 13.)
- Ladik Katalin. 2022. *Idővitorla – Válogatott versek (1962–2022)*. Újvidék: Forum Könyvkiadó Intézet.
- Pataky Andrienn. 2019. „A kortárs magyar líra elmúlt évtizedének biopoetikai irányáról”. *Bárka Online*, <http://www.barkaonline.hu/esszek-tanulmanyok/6681-a-kortars-magyar-lira-elmult-evtizedenek-biopoetikai-iranyarol> (2023. jún. 13.)
- Payer Imre. 2023. Horgonyt fel! *Országút*, máj. 15. <https://orszagut.com/szepirodalom/horgonyt-fel-ladik-katalin-idovitorla-4069> (2023. jún. 13.)
- Pintér Viktória. 2018. Spontaneitás és életkollázs – Ladik Katalin lírája az Új Symposion hasábjain. *Tiszatáj* 72 (6): 71–77.
- Varga Bence. 2022. „Hát miért ne lehetnék én is bátor?” – Interjú Ladik Katalinnal. *Fidelio*, aug. 29. <https://fidelio.hu/konyv/hat-miert-ne-lehetnek-en-is-bator-interju-ladik-katalinnal-173491.html> (2023. jún. 13.)

Dora SIČ

BIOPOETIČKA INTERPRETACIJA POEZIJE KATALIN LADIK

U fokusu ovog rada je istraživanje biopoetičkih elemenata lirskog opusa zastupljenog u zbirci Katalin Ladik *Idővitorla – Válogatott versek (1962–2022)* [*Vremensko jedro – Izabrane pesme (1962–2022)*], objavljenoj 2022. godine, pružajući na taj način mogućnost ponovnog čitanja i upotpunjavanja recepcije, koja je suštinski (neo)avangardnocentrična i fokusira se na folklorističke elemente. Biopoetički pristupi (i drugi posthumanistički pristupi koji dovode u pitanje hegemoniju ljudskog) istražujući književnu reprezentaciju života – biosa – nastoje da otkriju, kroz odnos kulture i nature, ljudskog i neljudskog, jezika i tela, slojeve značenja koji su do sada ostajali skriveni. U ovoj zbirci jasno se uočavaju karakteristične crte i motivi koji se ponavljaju u poeziji Katalin Ladik, uključujući i raznovrsnost pesničkih prikaza prirodnih bića, što je od posebnog značaja za ovo istraživanje. Pored poetskih predstava životne sredine, biljnog i životinjskog sveta i njihovih sistema odnosa sa čovekom, esej ispituje i poetsku ugradnju disanja (i formiranja zvuka) te pitanja univerzalnog postojanja u kontekstu datog dela.

Ključne reči: Katalin Ladik, *Idővitorla*, biopoetika, post-antropocentrično čitanje, post-humanizam

Dóra SZŰCS

A BIPOETIC APPROACH OF KATALIN LADIK'S POETRY

The aim of the study is to explore the biopoetic elements of the lyrical opus represented in Katalin Ladik's volume *Idővitorla – Válogatott versek (1962–2022)* [*Time-sail – Selected Poems (1962-2022)*], published in 2022, thus providing the possibility of a new reading to complement the reception, which is essentially (neo)avant-garde-centric and focuses on folkloristic elements. Biopoetic (and other posthumanist approaches that question the hegemony of the human) approaches, by exploring the literary representation of life – bios – attempt to reveal layers of meaning that have hitherto remained hidden through the relationship between culture and nature, the human and the non-human, language and the body. In this collection, the characteristic features and recurring motifs of Katalin Ladik's poetry, including the diversity of poetic representations of natural beings, which is of particular relevance to this research, can be clearly discerned. In addition to the poetic representations of the environment, flora and fauna, and their relations with humans, the essay also examines the poetic embedding of breathing (and sound formation) and questions of universal existence in the context of *Idővitorla*.

Keywords: Katalin Ladik, *Idővitorla*, biopoetics, postanthropocentric reading, posthumanism